

CZU 376.54:159.942

STRATEGIA DEZVOLTĂRII SOCIO-EMOȚIONALE A COPIILOR SUPRADOTAȚI

***Nina SACALIUC, conferențiară universitară, doctor,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova***

Abstract: *The preschool age is a period in which significant changes occur in the emotional life of the child. The preschooler's emotions and feelings accompany all his manifestations, be it games, songs, educational activities, or the fulfillment of tasks received from adults. They occupy an important place in the child's life and exert a strong influence on his behavior.*

Keywords: *preschool age, socio-emotional development, emotions, feelings, educational activities, gifted child.*

Vârsta preșcolară constituie o perioadă în care se produc însemnate schimbări în viața afectivă a copilului. Emoțiile și sentimentele preșcolarului însoțesc toate manifestările lui, fie că este vorba de jocuri, de cântece, de activități educative, fie de îndeplinirea sarcinilor primite de la adulți. Ele ocupă un loc important în viața copilului și exercită o puternică influență asupra conduitei lui. Emoția este o trăire a unei persoane față de un eveniment important pentru aceasta.

Supradotarea este o manifestare umană deosebită cu multiple fațete, având ca element comun excepționalitatea și fiind realizată prin combinarea fericității a unor capacități intelectuale și aptitudini cu anumite trăsături de personalitate. Concepțiile de

supradotare ne demonstrează pe cât de importantă este problema în cauză, îndeosebi la etapa actuală [1].

Pentru a favoriza o bună adaptare socială și menținerea unei bune sănătăți mentale, copiii supradotați trebuie să învețe să recunoască ce simt pentru a putea vorbi despre emoția pe care o au, trebuie să învețe cum să facă deosebire între sentimentele interne și exprimarea externă și nu în ultimul rând să învețe să identifice emoția unei persoane din expresia ei exterioară pentru a putea, în felul acesta, să răspundă corespunzător.

„Copil supradotat” (engl. Gifted childrom) – copil cu structuri intelectuale și cu aptitudini remarcabile în toate domeniile.

Incluzând în conținutul noțiunii „copil supradotat” caracteristica „dezvoltarea intelectuală înaltă” e necesar să ne descurcăm în sensul acestuia. Ce înseamnă înaltă? Vom recurge la nivelul diferit al copii la nivelul aceleiași vârste. Nivelul înalt se apreciază, referindu-ne la norma de vârstă, iar aceasta-i un orientativ (nivelul mediu al vârstei date).

Dezvoltarea înaintată, în comparație cu semașii în privința vârstei intelectuale, ritmul ridicat al dezvoltării intelectuale sunt caracteristica de bază a copilului supradotat. Nu întâmplător în majoritatea descrierilor vunderchinzilor întâlnim informații de tipul: a învățat a citi la trei ani, la școală a intrat direct în clasa a 3-a etc.

Coraportul dintre vârsta intelectuală a copilului și cea cronologică ne arată în ce ritm decurge dezvoltarea intelectuală normală (corespunzător vârstei cronologice), înaintată sau rămasă în urmă. Pentru exprimarea lui se folosește așa numitul coeficient intelectual (CI).

Tempoul dezvoltării intelectuale este o caracteristică a individualității omului. Cu timpul, experiența de viață a copilului se îmbogățește și, ca urmare, șporește și nivelul vârstei intelectuale.

Astfel, conceptul de supradotare este pus în legătură cu dezvoltarea. El este de natură dinamică, un proces în continuă desfășurare, se bazează însă pe fundamentul stabil al unui sistem nervos central de calitate superioară, capabil de o percepție ascuțită, observare precisă și un grad înalt de abstractizare. Acest concept recunoaște influența mediului înconjurător asupra dezvoltării înțelegerii, ca și asupra altor trăsături de personalitate.

Cercetările de mai mulți ani ale lui N. Leites au permis să se evidențieze mecanismele dezvoltării supradotării. Însuși sensul conceptului „supradotare” este desfășurat ca o totalitate a interacțiunilor posibilităților personalității, dar particularitățile specifice ale supradotării se descoperă în „însușirea diferită a priceperilor, în posibilitatea de a reacționa adecvat în anumite situații.

Se evidențiază doi factori principali, universali ai supradotării:

- activismul logic;
- autoreglarea.

Apariția procesului „supradotare” depinde de nivelul interacțiunii acestor doi factori. N. Leites evidențiază două variante de dezvoltare a supradotării: așa-numitul „vunderchindul” (descoperirea posibilităților copilului de timpuriu și foarte repede) și „nonvunderchindul” (creșterea lentă a posibilităților, care apar nu în copilărie, ci într-o perioadă avansată).

Se constată că de la început copiii supradotați sunt mai activi și mai interesați de lumea înconjurătoare și dorm mai puțin decât este normal, ca și cum nu ar dori să piardă nimic din timpul lor de veghe. Unii copii supradotați pot fi subdezvoltați fizic sau bolnăvicioși, ori lenți în dezvoltarea motorie deși, probabil, că vor reprezenta excepție [2].

Literatura de specialitate consemnează o pleiadă de specialiști care s-au ocupat de problema copiilor supradotați, sistematizând caracteristicile acestora.

Din punct de vedere al personalității investigatorii indică următoarele caracteristici: copilul supradotat suportă mai ușor sentimentul de nesiguranță și conflictele se caracterizează printr-o toleranță mare spre dominare, perseverență în atingerea scopului, motivație puternică. Ei aleg mai curând problemele dificile și complexe, manifestă spirit autohton, dovedesc multilateralitatea, independența, nu așteaptă ajutor din afară, cu ușurință își pot schimba atitudinile, sunt echilibrați din punct de vedere emoțional.

În ceea ce privește afectivitatea, două aspecte se impun atenției: corespondența dintre nivelul dezvoltării intelectuale și al celei afective și existența unei „supradotări emoționale”. Procentul copiilor supradotați neadaptați din punct de vedere afectiv este mult mai mic decât cel al întregii populații școlare. Chiar dacă în anumite etape ale copilăriei există decalaje între ritmul dezvoltării cognitive și cele ale dezvoltării afective, datorită superiorității intelectuale, copiii supradotați pot analiza propriile probleme emoționale și pot descoperi cele mai bune căi de a le face față. Ei au un sănătos simț al umorului, autocontrolul și își exprimă într-un mod mult mai controlat agresivitatea sau temerile decât ceilalți [2].

Prin urmare, cunoscând caracteristicile emoționale ale copiilor supradotați, cadrele didactice vor accentua atenția cuvenită acestora, deoarece ei reprezintă o bogăție naturală considerabilă, interesul pentru valorificarea acestei bogății înregistrând o firească tendință ascendentă, cu sensibile deosebiri de la o țară la alta.

Pentru a asigura dezvoltarea socio-emoțională a copiilor supradotați, este necesar ca toate demersurile instructiv-educative să se focalizeze pe formarea și dezvoltarea la copii a abilităților de interacțiune cu adulții, cu copiii de vârste apropiate; acceptarea și respectarea diversității; formarea comportamentelor prosociale; recunoașterea, exprimarea și autocontrolul emoțiilor, a expresivității emoționale; dezvoltarea conceptului de sine.

Dezvoltarea abilităților emoționale ale copiilor supradotați este importantă pentru că ajută la formarea și menținerea relațiilor cu ceilalți, pentru că previne apariția problemelor emoționale și de comportament. Multe dintre problemele de comportament se datorează unei emoționalități negative și lipsei de reglare emoțională.

Ca urmare, putem afirma că reglarea emoțională este asociată cu o competență socială sporită, operaționalizată astfel: comportament adecvat din punct de vedere social, popularitate, comportament prosocial și puține probleme de comportament sau comportament agresiv. Imaginea de sine a copilului supradotat este oricum superior conturată față de cea a colegilor săi, la fel, ei percep corect aptitudinile lor academice, dar și „slăbiciunile” lor în domeniul sportului și sunt conștienți de relațiile mai dificile pe care le au cu pedagogii, familia sau colegii. Dacă la un adult imaginea de sine este influențată de mai mulți factori (familia, colegii, munca), la un copil imaginea de sine se formează în funcție de opiniile despre propriile abilități și performanțe [1].

Există trei tipuri de strategii de reglare/autoreglare emoțională care pot fi utilizate în educația copiilor supradotați: *strategiile de rezolvare a problemelor, strategii emoționale, strategii cognitive.*

Studiile indică faptul că acei copii supradotați care au dezvoltate abilitățile sociale se vor adapta mai bine la mediul școlar, vor avea rezultate mai bune. Pentru copiii cu abilități sociale slab dezvoltate există o probabilitate mai mare de a fi respinși de ceilalți și de a dezvolta probleme de comportament și în primul rând probleme emoționale – anxietate, depresie.

În educația socio-emoțională a copiilor supradotați, a formării abilităților și educării unui comportament corect din punct de vedere socio-emoțional, pedagogii vor opta pentru una sau mai multe dintre variantele următoare:

- Integrarea conținuturilor educației socio-emoționale la activitățile de învățare ce se desfășoară în grădiniță;
- implementarea unui program de educație socio-emoțională a copiilor supradotați, structurat pe trei dimensiuni, una de formare, alta de intervenție și a treia de evaluare, a cărui grup țintă să fie copiii, părinții și educatoarele;
- elaborarea și desfășurarea unor activități la nivelul grupelor, specific domeniului de educație socio-emoțională, având conținuturi specifice;
- marcarea unor evenimente din viața copiilor supradotați în care sunt introduse elemente ale educației socio-emoționale. Întrucât evenimentele în viața copilului supradotat nu se desfășoară după o planificare anterioară, această strategie poate fi adoptată ocazional.

Pedagogii trebuie neapărat să-și orienteze atenția asupra sistematizării cunoștințelor copiilor. Nu trebuie să tindă anume ca copilul să memorizeze mai multe fapte, evenimente, denumiri etc. Desigur, e plăcut să simți mândria pentru copilul tău, când rudele și cunoscuții încep să se mire de el, dar trebuie să nu uităm și de copil, pentru el dezvoltarea cunoștințelor fragmentare e mai puțin importantă ca tendința sistematizării informației prin metoda stabilirii dependenței de cauză și efect, generalizării. Când micuțul a văzut povestind pe de rost o poveste lungă pe care ieri i-a citit-o mama prima dată, se va atrage atenția la faptul ce el a înțeles din poveste, poate lămuri de ce eroii au procedat așa, să-i descrie cu cuvintele sale.

Copilul este foarte activ, pune multe întrebări la care pedagogii și părinții trebuie să se străduie să răspundă.

Setea de a cunoaște dă naștere unui activism cognitiv. Copilul caută sursa de informație, dă multe întrebări adulților, singur încearcă să lămurească cele neînțelese, sprijinindu-se pe informația primită și pe imaginația sa. Copilul tinde să se împartă cu cunoștințele sale, descoperirile sale oricărui om, el este gata să povestească tot ce a aflat, a înșușit, dar, desigur, la nivelul său de înțelegere, el nu repetă ce a auzit, dar povestește așa cum a înțeles el [3].

Cercetările psihologice au demonstrat că la copiii supradotați superioară este motivația de cunoaștere, care se manifestă sub formă de cercetare, căutare activă și-i o sensibilitate mare către nou, înarmarea cu nou.

Multiple sunt întrebările copilului, care pe părinți și educatori îi pun pe gânduri, la încurcătură, îi plictisesc, este deosebit de interesantă mai ales manifestarea bagajului

intelectual al copilului. Vor proceda corect adulții care răspund copilului la toate întrebările și chiar atrăgându-i cu informație adăugătoare, deși citirea literaturii speciale necesită timp și putere. Munca nu va fi zadarnică. Este bine când fiul sau fiica se adresează părintelui, înseamnă că în el vede partenerul necesar.

Copilul supradotat are un larg orizont de interese și, desigur, este un schimb rapid al lor. Acum îl interesează ceva, dar peste câteva clipe altceva. Principalul este ca să nu-i impunem copilului interesele noastre, să-i dăm libertate în alegere, în căutare. Este principal ca la timp să-l susținem, să-l ajutăm, dar în ajutorul acesta ca și cum să mergem după copil, dar nu noi să-i impunem părerea noastră.

Psihologii au studiat concepția amplificării dezvoltării copilului (A.V. Zaporojet), ce propun folosirea pe larg a condițiilor specifice la fiecare perioadă de vârstă. Nu trebuie accelerată dezvoltarea copilului pe calea forțării, a formării deprinderilor complexe ce nu corespund etapelor de dezvoltare respectivă. Nu trebuie prescurtată copilăria. Trebuie create condiții, ce îmbogățesc dezvoltarea socio-emoțională a copilului supradotat, ce permit accelerarea dezvoltării lui, apariția maximală a problemelor sale, posibilităților ce sunt accesibile la această etapă de vârstă.

Care particularități ale copilului supradotat trebuie să fie luate în considerație și folosite de către educatori și părinți? Emoționalitate, cordialitate, înțelegerea sufletului copilului, energia și sensibilitatea copilului, tendința mare de a cunoaște, curiozitatea. Copiii supradotați sunt de obicei foarte sensibili. Ceea ce la alții nu dau naștere la nici o reacție, la acesta poate apărea isteria. Aceasta se referă atât la cuvintele, cât și la acțiunile adulților. Copiii supradotați foarte repede însușesc ce se poate și ce nu, ce e bine și ce e rău. Dacă îi vom explica copilului cauza neplăcerilor, propunându-i să-și aprecieze comportamentul său, conflictul poate fi exclus.

Uneori copilul e capricios, nu ascultă, fiindcă s-a supraexcitat, a obosit, dar să spună despre aceasta nu poate. Observațiile critice, încercarea de a trece la alt joc în această situație nu-s dorite, dar mai mult sunt dăunătoare. Adultul trebuie să-l liniștească, să-i dea răgaz pentru odihnă pentru careva timp și trebuie să analizeze și să găsească cauzele supraexcitării. Poate activitățile pe care le-a ales pentru copil sunt prea obositoare, posibil este încălcat regimul zilei, respectarea căruia este importantă pentru sănătatea normală a copilului.

Specialiștii consideră că copilului supradotat îi este necesar timpul liber, când el va putea să se retragă, să se gândească, să-și imagineze ceva, să fie sigur pe sine.

Cu forța, creația nu se dezvoltă. Educatorul și părinții nu trebuie să-i impună copilului aspirațiile, interesele sale, ei trebuie să urmeze dezvoltarea proprie a copilului. În caz contrar aceasta poate duce la refuzul total către această activitate [3].

Contactul permanent cu copilul, interes către ocupațiile lui, susținerea, ajutorul sunt foarte necesare în dezvoltarea socio-emoțională a copilului supradotat.

Copilul supradotat tinde spre redarea creativă și aceasta în comparație cu cei obișnuiți. El nu numai reacționează repede la conținutul celor spuse, dar și la forma lor: pentru el este importantă și intonația vorbirii, și mimica feței conlocutorului, și gesturile lui. Anume aceste observații critice pot să-l rănească dureros pe copil. În timpul conversației cu copilul, educatorul trebuie să urmărească vorbirea, intonația, mimica sa. Trebuie de stimat părerea copilului, fără a desconsidera faptul că copilul este mic.

Copilului supradotat îi sunt necesare pentru dezvoltare relații egale în comunicare. Educatorul, părinții nu trebuie să se teamă să meargă la compromis, preluând părerea lui, chiar dacă aceasta ni se pare nu prea reușită. Ca și altor copii îi este necesară dragostea, gingășia și ajutorul celor apropiați. Ei trebuie să creeze mediul care-i va asigura dezvoltarea afectivă a copilului. Să stimeze curiozitatea ca valoare foarte importantă, să-i îmbărbăteze interesele, chiar dacă nu le poate înțelege.

Copilul are nevoie de multă atenție și susținere din partea celor apropiați.

Familia nu trebuie să le creeze un mediu artificial de educație acestor copii, în așa fel încât să fie scutiți de greutățile inerente ivite în cadrul colectivului familial și social, de gustul amar al insucceselor care ar putea apare în activitatea lor.

Părinții și educatorii trebuie să se ocupe de formarea și dezvoltarea unor relații de prietenie, de respect și ajutor reciproc cu alți copii, relații, care să le ușureze procesul de integrare în colectivele respective.

Deci, familia și grădinița au datoria de a crea condiții optime de dezvoltare socio-emoțională a acestor copii, preocupându-se de regimul lor de muncă, de dozarea eforturilor pentru a fi evitată apariția oboselii, a surmenajului.

Ajutorul familiei nu trebuie să ducă la înlăturarea efortului, ci la crearea condițiilor ca el să se poată autodepăși prin autosolicitarea permanentă prin activitate creatoare care să ducă etapă cu etapă la obținerea unor rezultate din ce în ce mai bune.

Un asemenea copil cu sensibilitate crescută are nevoie de securitate afectivă, de încurajare a acțiunilor sale, de stimulare continuă a spiritului său iscoditor, a gândirii sale creatoare. Părinții și educatorii sunt obligați să răspundă corect și sincer la întrebările acestora, iar atunci când întrebările și preocupările lor îl depășesc, trebuie găsite căile pentru găsirea răspunsurilor corecte. Numai o asemenea atitudine deschisă din partea adulților, îl va ajuta pe copil să ajungă la cunoașterea adevărului științific și să evite căile indirecte, mai complicate și cu productivitate scăzută.

Se procedează greșit atunci când în procesul de educație și instruire al acestor copii se pornește de la etalonul obișnuit dat de copilul de nivel mediu. De altfel, înseși strategiile educative pe care ni le oferă, de cele mai multe ori psihologia și pedagogia au în vedere un asemenea copil.

Educatorii trebuie să înțeleagă că asistența unor asemenea copii îi obligă la o tratare diferențiată, care să ducă la dezvoltarea optimă a fiecăruia. Este necesar să fie consultați oamenii de specialitate care să cerceteze gradul și direcția de dezvoltare și în funcție de acesta să găsească programul educativ adecvat.

În sprijinul părinților trebuie să fie grădinița. De aceea sunt necesare programe destinate pentru munca instructivă cu copiii supradotați. Utilizarea lor cere de la educator o calificare generală și cunoașterea psihologiei copiilor supradotați. Educatorii sunt acei, care pornind de la cunoașterea temeinică a fiecăruia dintre discipolii lor, trebuie să devină creatori în aplicarea acestor programe, stimulând pe acei care se situează sub nivelul mediu pentru a le găsi ritmul de dezvoltare, trebuie totodată, să fie atenți cu cei care depășesc acest nivel și să-i solicite în continuu, pentru a face eforturi crescute, în funcție de posibilitățile lor [3].

Copilul superior dotat nu trebuie să fie izolat, retras, chiar dacă lucrează singur. El trebuie deprins să-și exprime deschis gândurile fără a avea tendințe dominante.

E necesar de a include în instruirea preșcolară astfel de acțiuni ce într-un mod maximal ar contribui la dezvoltarea socio-emoțională, a capacităților lor intelectuale. Investigațiile psihologice au demonstrat că acestea prezintă acțiunile de construire și utilizare a modelelor intuitive, adică a unor așa feluri de reflectare a obiectelor, fenomenelor, evenimentelor, în care sunt evidențiate și prezentate într-o formă generalizată și schematică relațiile de bază ale componentelor săi, indicați cu ajutorul semnelor convenționale.

Modelele intuitive și fără amestecul special al adulților li se oferă copiilor în diverse feluri de activități: desene, aplicații, construcții care mereu modelează realitatea, transmițând numai construirea generală a obiectelor sau situațiilor, componentele cărora se indică prin linii, detaliile materialelor de construire, prin figuri geometrice, modelează realitatea și jocul cu subiect pe roluri, unde copiii convențional înseamnă alți oameni cu ajutorul rolurilor și transmit relațiile dintre ei (mama-fiica, vânzător-cumpărător etc.).

Activitatea educatorului trebuie ferită de uniformitate, de șablon, de monotonie. Ea trebuie să fie mobilă, variată și să conducă la rezolvarea unor situații originale.

Este necesar ca în procesul de formare intelectuală să se pună un accent mai mare pe puterea de percepere a obiectelor și fenomenelor și, totodată pe gândirea logică, discutând cu copiii cele mai îndrăznețe idei și posibilități de realizare. Chiar dacă acestea nu pot fi rezolvate din cauza limitelor existente în cunoștințele lor, ele rămânând proiectate pentru mult timp, mobilizând forțe suplimentare în procesul cunoașterii.

Toate aceste forme speciale de educare a copiilor supradotați trebuie folosite astfel, încât să nu-i izoleze de colectiv, să nu facă din ei inadaptați socialmente.

Atitudinea subiectivă a părinților, exagerarea micilor succese și sublinierea stării lui de excepționalitate care-i situează deasupra copiilor de aceeași vârstă, fac să apară manifestări de egoism, care duc la alterarea personalității. Gruparea sau chiar separarea copiilor dotați de semnașii lor ridică serioase probleme de ordin emoțional.

Aici ajungem însă la un alt punct crucial al educării copiilor supradotați. Oare orice educator este în același timp și potrivit pentru a se ocupa în mod competent de copiii supradotați? Acești copii au nevoie de educatori care posedă pe lângă cunoștințe de specialitate la nivelul cuvenit, și o pregătire socio-psihopedagogică temeinică pentru sarcina deosebit de prețioasă pe care o au de îndeplinit.

Acest lucru este inevitabil, căci copiii excepțional înzestrați depășesc cu mult nivelul semnașilor lor „obișnuiți” atât în extinderea cunoștințelor cât mai ales, în ritmul foarte alert de asimilare a noi informații, a noi procedee de muncă și astfel pot pune educatorii mereu în situații neprevăzute. Accelerarea solicită, adoptarea unui program educativ care să conducă la intensificarea ritmului de promovare dintr-o treaptă inferioară la alta superioară, în timp ce îmbogățirea presupune adoptarea unui program educativ mai complex în comparație cu cel destinat copiilor obișnuiți.

Un studiu efectuat de B.E. Myers și E.T. Torrance susține că, lucrând cu copiii deosebit de capabili pentru performanțe superioare, pedagogii trebuie să aplice conștiincios, sistematic și rezonabil următoarele principii:

- să trateze orice întrebare pusă de copii cu respect;
- să trateze ideile imaginative ale copiilor cu respect;
- să arate mereu copiilor că ideile emise de ei sunt valoroase;

- din când în când să dea copiilor „exerciții practice”;
- la apreciere să țină seama de cauzele și de efectele produse de succes sau insucces.

Conducerea lui eficientă presupune mai mult ca oricând o consecință afectivă dintre pedagog și copil.

În același timp, copilul trebuie să fie ajutat și în acele direcții pentru care nu manifestă înzestrare specială, aceasta pentru a se crea „autentice puncte de contact” cu cei de aceeași vârstă, dar fără aptitudini deosebite. Să nu uităm nici o clipă că și acești copii deosebit de înzestrați, ajungând maturi, își vor desfășura activitatea alături de oameni normal înzestrați pe colaborarea cărora se vor baza.

Deoarece abilitățile emoționale și sociale au un rol important în viața copiilor, părinții, educatorii implicați în educația copiilor supradotați trebuie să fie informați despre problematica educației copiilor supradotați la vârsta timpurie, perioadă care este optimă din punctul de vedere al achizițiilor socio-emoționale. Părinții și educatorii, prin activitățile pe care le desfășoară, pot sprijini și oferi copiilor oportunități care să ajute dezvoltarea abilităților socio-emoționale în mod adecvat.

Dezvoltarea socio-emoțională a copilului supradotat sunt aspecte esențiale în evoluția sa și în special în procesualitatea învățării, de aceea atât educatorii, cât și părinții trebuie să acorde o importanță deosebită.

Acceptăm de asemenea ideea că promovarea educației socio-emoționale trebuie să vizeze orice vârstă, urmând principiul învățării permanente, pe tot parcursul vieții.

Referințe bibliografice:

1. BENITO, V. *Copii supradotați: educație, dezvoltare emoțională și adaptare socială*. Iași: 2003. 190 p. ISBN 973-683-661-4.
2. JIGĂU, M. *Copii supradotați*. București: Societatea Științifică și Tehnică, 1994. 382 p. ISBN 973-96236-9-7.
3. SACALIUC, N., COJOCARU, V. *Fundamente pentru o știință a educației copiilor de vârstă preșcolară*. Chișinău: Cartea Moldovei, 2005. 407 p. ISBN 9975-60-185-5.